

SZEMLE

BISZTRA CVETKOVA

PAMETNA BITKA NA NARODITE

(Evropejszkijat jugoiztok i oszmanskoto zavoevanie — kraja
na XIV. i pervata polovina na XV. v.)

(Georgi Bakalov Könyvkiadó, Várna, 1979. 353 o., 28 t.)

Több éves elmélyült kutatómunka és tiszteletet parancsoló nyelvtudás gyümölcse ez az imponáló kötet, amely nemcsak Bulgária, hanem közvetve az egész Balkán sorsdöntő századáról szól. A legtekintélyesebb európai levéltárakban és könyvtárakban kutatta fel a szerző az eddig többnyire ismeretlen adatok tömegét az oszmánok első európai térfoglalásáról, amely csak lazán összefüggő mozzanatokban volt ismeretes.

Bisztra Cvetkova műve első megfogalmazásban a várnai csatáról és koráról „A népek emlékezetes csatája (Délkelet-Európa és az oszmán hódítás — a XIV. század vége és a XV. század eleje)” címen 1969-ben jelent meg a várnai Állami Kiadónál. A gazdagon dokumentált könyvet nemcsak a bolgár, hanem a nemzetközi történettudományi kritika is elismeréssel fogadta. Magyar részről Niederhauser Emil méltatta. A munka könyvsiker lett, példányait rövid idő alatt szétkapkodták.

Cvetkova új lendülettel folytatta kutatásait. Könyvét alaposan átdolgozta és újabb részekkel bővítve 1979 végén, a bolgár honalapítás 1300. évfordulójára, azonos címen ismét kiadták. A mű újból sikert aratott, a kritika a bolgár marxista történetírás egyik legnagyobb fejlődési eredményeként üdvözölte, s a bolgár állam a szerzőt Dimitrov-díjjal tüntette ki.

Cvetkova professzornő, a történettudományok doktora, ahhoz a szerencsés történésznemzedékhez tartozik, amely már a népi hatalom éveiben alakíthatta ki világnézetét és marxista—leninista módszerét. Rendkívüli munkabírással

rendelkezik, humán beállítottságú, és bizonyára ezért szemelte ki magának tudomány szakul a ritkán választott oszmanisztikát. E tudományban elmélyedve behatolt az oszmán paleográfia és diplomatika rejtelseibe. Szilárd ismeretekre tett szert az ógörög és latin után az arab és török nyelvben, elsajátította a legfontosabb nyugati és balkáni nyelveket is.

Cvetkova „A török feudalizmus a XV—XVI. századi bolgár földeken” címmel 1952-ben védte meg kandidátusi értekezését Szófiában. 1958-ban Kairóban, 1961—62 folyamán Párizsban folytatott oszmanisztikai tanulmányokat. 1972-ben a leningrádi egyetemen nyerte el a történettudományok doktora tudományos fokozatot.

1969-ben docens, 1973-tól pedig egyetemi tanár a szófiai egyetemen. 1974—76 években a marseille-i egyetemen adta elő a balkáni népek történetét és oszmán paleográfiát oktatott. Ezenkívül rendszeresen tartott előadásokat Kairóban, Párizsban, Leningrádban, Lipcsében, Londonban és az Amerikai Egyesült Államokban, de Budapesten is.

Elévülhetetlen érdemei vannak a bulgáriai hódoltságkori török okmányok tanulmányozásában, kiadásában és értékelésében. Több kötetnyi oszmán okmányt adott ki bolgár fordításban, a forráskutatás legújabb módszereinek szellemében.

Kutatásai felölelik a török vonatkozások széles területét. Számos fontos megállapításra jutott a török feudális rendszert, annak belső fejlődését, majd bomlását illetően. Kutatási eredményeként egészen más színben áll már előttünk

Bulgária hódoltságkori történelme, mely eddig tele volt fehér foltokkal. Párhuzamot vont a hódoltság előtti középkori bolgár intézmények és a helyükbe léptetett török intézmények között, s bebizonyította, hogy a hódítók átvették a balkáni államok középkori berendezkedését, régi közép-európai és főként magyarországi államszervezetet vezettek be, semmi újat nem honosítottak meg. Erről szóló francia nyelvű alapvető műve Wiesbadenben 1978-ban jelent meg.

Cvetkova egyéb kutatásai ugyanakkor azt is bebizonyították, hogy a török előnyomulás a Balkánon korántsem volt diadalmenet, miként a burzsoá történetírás szerette beállítani, hanem kockázatokkal teli élethalálharc, amely később sem szűnt meg véglegesen. Ehhez kapcsolódóan külön művet szentelt a bolgár nemzeti ellenállásnak, a XV—XVIII. századi hajdúmozgalomnak.

„A népek emlékezetes csatája” bevezetőjében a szerző azt ígéri, hogy — új források és kutatások alapján, a várnai csata értelmének és jelentőségének a bemutatása során — elénk állítja a korszak három történelemalkotó tényezőjét: a léteért küzdő délkelet-európai társadalmat és viszonyát az oszmán hódításhoz, az oszmán hódítókat módszereikkel és korai intézményeikkel, valamint a segítségnyújtó európai politikai erőket Jagelló Ulászló és Hunyadi János két hadjáratában.

A mű első és második kiadásának figyelmesebb összevetéséből kitűnik, hogy a monográfia dokumentáltságban jelentősen gazdagodott és így következtetései meggyőzőbbekké, megalapozottabbakká váltak. A legkülönbözőbb könyvtárakban és levéltárakban végzett kutatásai révén a szerző új tényekkel gazdagította művét.

A könyv első fejezete, mely az első kiadásból még hiányzott, bevezeti az olvasót a kérdések feldolgozásának a fejlődésébe, és historiográfiai értékelést ad. A hazai bolgár, a szerb, a dubrovnikai, a bizánci, az oszmán, illetve az itáliai és a pápai források elemzése után a viszonylag nagy számú magyar forrásokot külön értékeli. Hasonlóképp tárgyalja fejezet a lengyel, cseh, német stb. forrásokat.

Számos újonnan felkutatott és feldolgozott tényt tartalmaz a második fejezet „A balkáni népek harcban az oszmán hódítókkal” címen. Előbb a bolgár nép ellenállási erőfeszítéseit mutatja be a XIV. század végétől a XV. század közepéig, minthogy az oszmánok első balkáni rohama a bolgárokat érte. Elismeri, hogy a kisázsiai helyzethez hasonlóan a balkáni államok — és köztük a részeire hulló Bulgária — urai torzsalkodásaikkal köny-

nyítették az oszmánok előnyomulását, mert a közös ellenállás helyett egymás ellen szövetkeztek. Mikor aztán komolyra fordult a helyzet, lavírozni kényszerültek az oszmánok és a Balkán iránt érdeklődő magyar királyság között. A szabadságvágy azonban tovább élt a bolgárságban. Zsigmond királyunk nikápolyi hadjárata idején, majd a Zsigmond által támogatott vidini királyfi, Konstantin és később a tirnovói Fruzsín királyfi balkáni megjelenésekor — bármennyire is gyérek történeti adataink — a bolgár nép készen állt a harcra. Annyi bizonyos, hogy tartós sikereket e felkelések azért sem érhettek el, mert az egykori feudális urak nagy része addigra már beilleszkedett a török birodalom rendszerébe és cserben hagyta saját népét. Cvetkova „megkülönböztetetten értékeli az egyes bolgár társadalmi osztályokat, melyek az adott helyzetben osztályérdekeiknek megfelelően cselekedtek. Az alsó néprétegek, egykori vezetőktől elárulva és magukra maradva, mégis sokszor vállalták a harcot, sőt a jövő reményében a török belviszályokba is beavatkoznak. Így az eretnek Mahmud Bedredin 1416. évi zendüléséből — éppen reformtörekvései miatt — a többi balkáni nemzetek fiai mellett, bolgárok is kivették részüket.

Hasonlóképpen lavírozott az oszmán birodalom és Magyarország között Szerbia, Bosznia és Horvátország, mígnem végül egymás után török uralom alá kerültek, miközben Zsigmond király eredménytelen terveket szövögetett egy általános oszmánellenes keresztény koalícióra.

Cvetkova külön tárgyalja Albánia sorsát, mert a XV. század 40-es éveiben, adatai szerint, ott az oszmánok hatalma a nép kitarató és makacs ellenállása miatt igen korlátozott volt.

E fejezetben a szerző a tények erejével cáfolja egyes mai török történészeknek azt az állítását, hogy a balkáni népek, megelégedve uraik hatalmát, önként vetették magukat alá a hódítóknak.

Jelentős, új következtetéseket von le Cvetkova a harmadik fejezetben a balkáni országokban meghonosított oszmán feudális rendszer jellegettségéről: a helyi arisztokrácia és hivatalnoki kar beilleszkedéséről a hódítók rendszerébe, valamint a helyi lakosság egy részének az udvari hierarchiába való felvételéről. Helesen állapítja meg a szerző, hogy ezek az elemek néhány nemzedék után teljesen megfeledeztek keresztény eredetükről és asszimilálódtak. Az oszmán hatalom felszámolta a különálló nemzeti ortodox egyházakat is a Balkánon és a Konstantinápolyi pátriárkának rendelte alá őket. A helyi egyházi vezetők a szom-

szédos Havasalföldön, Moldovában és Oroszországban kerestek menedéket.

A földbirtoklás terén megmaradt az addigi feudális rend és e mellé épült ki a szpáhi-rendszer. Az adminisztráció sem változott, megőrződött a helyi középkori rendszer.

Az oszmán kormányzat általános irányzata a hangsúlyozott centralizmus volt. Minden hatalom a szultán kezében összpontosult. A keresztények rovására bevezetett kegyetlen janicsárszedés biztosította a hadsereg emberszükségletét. A meghódítottak kénytelenek voltak a befolyásos oszmán földesurak és tisztviselők pártfogását keresni, ami kiszélesítette a rendszer társadalmi bázisát, és meggyorsította az asszimilációt. A Balkán kiszakadt az európai fejlődésből és egy kezdetlegesebb, katonai alkatú feudalizmusba került vissza.

Mindez megcáfolja azokat az állításokat, melyek szerint a török uralom felvirágoztatta népeit a béke áldásaival, felszámolta a jobbágyrendszert és biztosította a társadalmi fejlődést.

A monográfia negyedik fejezete differenciáltan vizsgálja az európai államok viszonyát az oszmán veszélyhez. A maga nemében ez az első ilyen összegezés a török invázió koráról. Külön rész körvonalozza Magyarországot, Lengyelországot és Csehországot részben közös és részben egymástól eltérő saját álláspontját.

A szerző a magyar balkáni politikát Zsigmond királytól kezdve követi, bár figyelmen kívül hagyja, hogy már Nagy Lajos király összehívott a törökökkel és a velük éppen szövetséges bolgárokkal. Részletesen elemzi viszont Zsigmond küzdelmeit a feudális urakkal és a különböző belső mozgalmakkal, valamint erőfeszítéseit az oszmánellenes koalíció létrehozására és a hadsereg megfelelő átalakítására. Részletes képet rajzol Hunyadi Jánosról, hadvezérré fejlődéséről. Mélyrehatóan elemzi a pápaság, Velenec és az itáliai városállamok ellentmondásos és következtelen magatartását az oszmán kérdésben. A Habsburg kézbe került Római Szent Birodalomról viszont megállapítja, hogy bármennyire közelről fenyegette az oszmán veszély, csak később kapcsolódott be a török elleni koalícióba.

A kötet ötödik fejezete Jagelló Ulászló és Hunyadi János „hosszú” hadjáratának előkészületeit és lefolyását mutatja be. Kitér a szerző gazdag ismerete a magyarországi viszonyokról. Új tényeket közöl Hunyadi bulgáriai előnyomulásáról, a bolgárság segítőkész, hazafias csatlakozásáról, fegyveres segítségéről, és számos régi felfogást helyesbit.

A hadjáratról szólva Cvetkova hang-

súlyozza, hogy a magyar hadak megjelenésével a szerbek és bolgárok, valamint az albánok megmozdultak, erőre kapott Bizánc, s mindez azt bizonyította, mennyire nem volt szilárd az oszmán hatalom a Balkánon.

A monográfia utolsó fejezete a katasztrofális vármai csata előkészületeivel és lefolyásával, valamint következményeivel foglalkozik. A szerző feltárja, mennyi sok zavaró mozzanat gátolta az előkészületeket, és hogy a végtelen halogatás már a hadjárat sorsát fenyegette. Végül a hadsereg az előző évinél kisebb létszámmal kelt útra Budáról — 16 000 lovas és kétezer huszita típusú harci szekér — főleg magyarok, azután lengyelek és csehek. A bolgár lakosság, ha nem is fegyverrel és nem olyan nyíltan mint előzőleg, továbbra is támogatta a felszabadítókat, erre lehet következtetni a török büntetőakciókból. Nikápoly ostroma közben pedig új szövetségesként jelentkezett a havasalföldi Vlad Dracul. Cvetkova kiemeli, hogy a Duna menti várakat belső bolgár segítséggel vették be egymás után a keresztések. A mai Provadija táján értesültek a keresztények arról, hogy Murád szultán átkelt seregével a Boszporuszon.

Bár a győzelem reménye csökkent, a keresztések folytatták útjukat Várna felé. A könyvben szemléletesen és teljes pontossággal tárolnak az olvasó elé a csata-eseményei.

Cvetkova csataleírása hőskölteménybe illő. Erősen kidomborodik mind Szilágyi Mihály helytállása, mind Hunyadi János hadvezéri lángelméje, aki a túlerőben levő ellenségtől sem riadt vissza, s a király halála után sem vesztette el fejét. A csatavesztéssel azonban súlyos csapás érte az oszmánellenes eszmét is. A vereséért Cvetkova finoman azokat a nyugati hatalmakat, főként a pápaságot marasztalja el, amelyek nem vonták le a következtetéseket az előző év győzelmeiből és nem használták azokat ki. De a szerző tárgyilagosan sorra veszi az elkövetett hibákat is. Megrója a balkáni népeket érezhetően gyengébb helytállásukért és idézi Hunyadi nyilatkozatát arról, hogy sem „egyes bolgár herecek”, sem Havasalföld és Moldva fejedelmei, sem az albánok, sem a bizánci vezető körök nem teljesítették ígéreteiket.

A szerző a vereség bemutatása mellett azt is bebizonyítja, hogy a török hatalmat embervesztése erősen megrendítette és hosszabb időre cselekvésképtelenné tette.

Tudományos jelentőséggel bírnak azok a megállapítások, ahogyan Cvetkova az ütközet nemzetközi jelentőségét értékeli.